

16.04.2014.

Atzinuma pārbaudes lietā Nr.2011-276-17AA izklāsts

Par apdrošināšanas iemaksu algas indeksu

Tiesībsargs pēc vairāku personu iesniegumiem ir pabeidzis pārbaudi par apdrošināšanas iemaksu algas indeksu (turpmāk arī – kapitāla indekss) piemērošanas ietekmi uz vecuma pensijas apmēru.

Pārbaudē tika konstatēts, ka saskaņā ar likumu „Par valsts pensijām”, piešķirot vecuma pensiju, personas pensijas kapitāls (veiktās valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas) tiek aktualizēts ar īpašu apdrošināšanas iemaksu algas indeksu, kuru ik gadu aprēķina Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra, izdalot viena perioda sociālās apdrošināšanas iemaksu algu summu ar iepriekšējā perioda attiecīgo summu.

Šī pensiju kapitāla aktualizācija ir vienreizējs pasākums, kuru veic tikai vecuma pensijas apmēra aprēķināšanas brīdī, un tā uz visu atlikušo mūžu ietekmē cilvēka vecuma pensijas apmēru.

No valstī izveidotās sistēmas izriet, ka, valsts ekonomiskās attīstības gados, pieaugot sociālo iemaksu veicēju skaitam un darba algai, atbilstoši augsti ir arī attiecīgajos gados aprēķinātie pensijas kapitālam piemērojami kapitāla indeksi (tie ir virs skaitļa „1”), līdz ar to arī aprēķinātās pensijas ir lielākas. Savukārt valsts ekonomiskās un finanšu krīzes gados izraisītais sociālo iemaksu veicēju skaita un algu samazinājums šos indeksus attiecīgajos gados ietekmē negatīvi (indeksi nokrīt zem skaitļa „1”), līdz ar to personai, pensionējoties ekonomiskās krīzes gados, samazinās arī piešķirtās vecuma pensijas apmērs.

Pārbaudes lietā izlases kārtībā izvēlētām personām, kuras ar iesniegumu bija vērsušās pie tiesībsarga, tika veikts aprēķins par iespējamo pensijas apmēru 2009.gadā (kad piemēroja augsto ekonomiskās izaugsmes gadu indeksu 1,3106) un salīdzināts ar šo iesniedzēju reālo 2011.gadā piešķirto pensiju (kad piemēroja ekonomiskās izaugsmes gadu zemāko indeksu 0,7978). Tika konstatēts, - ja iesniedzēju stāžs, sociālās iemaksas un vecums 2009.gadā būtu tāds pats kā lēmuma par vecuma pensijas piešķiršanu pieņemšanas brīdī, t.i., 2011.gadā, tad 2009.gadā vienai no personām saņemtā pensija būtu bijusi lielāka par LVL 108,81, bet otrai - par LVL 48,07. Citiem vārdiem 2009.gadā pensija būtu bijusi attiecīgi par 21% un 24% lielāka, nekā 2011.gadā piešķirtā.

Tiesībsargs, izvērtējot minēto valstī izveidoto vecuma pensiju indeksācijas mehānismu, ir secinājis, ka normatīvajos aktos Latvijas valsts ir noteikusi, ka katrai personai ir tiesības saņemt tādu pensiju, kādu persona ir nopelnījusi ar savām sociālajām iemaksām un darba stāžu. Šobrīd no likuma „Par valsts pensijām” izriet, ka personai, pensionējoties gadā, kad kapitāla indekss ir negatīvs (zemāks par skaitli „1”), minētais princips netiek ievērots. Turklāt personai vecuma pensijas apmērs tiek samazināts neatgriezeniski uz visu atlikušo mūžu, bez iespējas to kompensēt vai izlīdzināt nākotnē.

Tiesībsargs ir atzinis, ka minētā valsts sistēma neatbilst Latvijas Republikas Satversmes 1.pantā nostiprinātajam tiesiskas valsts un sociāli atbildīgas valsts principam, 91.panta pirmajā teikumā nostiprinātajam vienlīdzības principam, kā arī aizskar Latvijas Republikas Satversmes 105.panta pirmajā teikumā garantētās īpašuma tiesības un 109.pantā garantētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu.

Tiesībsargs ir aicinājis Latvijas Republikas Saeimu 6 mēnešu laikā veikt grozījums likumā „Par valsts pensijām”, paredzot, ka, ja ikgadējais apdrošināšanas iemaksu algas indekss ir mazāks par skaitli „1”, apdrošinātās personas pensijas kapitāls un sākuma kapitāls tiek aktualizēts ar indeksu „1”.

Savukārt Ministru kabinetu tiesībsargs ir aicinājis 6 mēnešu laikā izstrādāt kompensējošu mehānismu, ar kuru tiktu novērsta negatīvo kapitāla indeksu radītās sekas attiecībā uz pensionāriem, kuriem ar negatīvo kapitāla indeksu piemērošanu ir ierobežotas pamattiesības šobrīd un ar kuru tiktu novērsta negatīvo kapitāla indeksu nelabvēlīgās sekas attiecībā uz nākotnes pensionāriem.

Pārbaudes lietā konstatētie Latvijas Republikas Satversmes normu pārkāpumi un starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos nostiprināto principu pārkāpumi

Satversmes 89.pants

Satversmes 89.pants nosaka „*Valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem*”.

Šis pants valstij kā tādai (jebkuras institūcijas personā) uzliek pienākumu ievērot pamattiesības. Tas nosaka, ka valsts nedrīkst aizbildināties ar institucionālajām nesaskaņām un problēmām, lai attaisnotu privātpersonas pamattiesību aizskārumu.

Satversmes 1. un 109.pants

Satversmes 109.pants nosaka: „*Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos*”.

Satversmes 109.pants garantē ikvienam tiesības uz vecuma pensiju. Minēto tiesību garantēšana ir saistīta ar Satversmes 1.pantā nostiprināto sociāli atbildīgas valsts principu.

Garantējot minētās tiesības, Latvijas valsts ir atzinusi, ka katrai personai ir tiesības saņemt tādu pensiju, kādu persona ir nopelnījusi ar savām sociālajām iemaksām un darba stāžu, līdz ar to valstij ir arī jāspēj garantēt šī principa ievērošanu, saprātīgi piemērojot valsts rīcības brīvības iespējas.

Šobrīd no pensiju sistēmas (likuma „Par valsts pensijām”) izriet, ka personai, pensionējoties gadā, kad apdrošināšanas iemaksu algas indekss (turpmāk arī – kapitāla indekss) ir negatīvs, neatgriezeniski uz visu atlikušo mūžu pensijas apmērs tiek samazināts, bez iespējas to kompensēt vai izlīdzināt nākotnē.

Latvijas pensiju sistēmā nepastāv mehānisms, ar kura palīdzību būtu iespējams novērst kapitāla indeksa acīmredzami negatīvo ietekmi uz konkrētās pensijas apmēru, t.i., uz indivīda tiesībām uz pensijas apmēru, kas ir proporcionāls katra indivīda sociālās apdrošināšanas iemaksu lielumam un darba stāžam.

Līdz ar to paredzētais kapitāla indeksa piemērošanas mehānisms attiecībā uz konkrētu indivīdu neatbilst Satversmes 1. un 109.panta noteikumiem.

ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 9.pants

Latvijas valstij saistoši noteikumi par tiesību uz sociālo nodrošinājumu starptautiski ir noteikti ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 9.pantā: „*Šā pakta dalībvalstis atzīst katra cilvēka tiesības uz sociālo nodrošinājumu, ieskaitot sociālo apdrošināšanu*”

Minētās starptautiskais dokuments nosaka, ka valstij ir pienākums radīt: 1) efektīvu, 2) taisnīgu un 3) ilgtspējīgu pensiju sistēmu.

Satversmes 105.pants

Satversmes 105.panta pirmais teikums nosaka, ka „*ikvienam ir tiesības uz īpašumu*”.

Tā kā personas tiesības uz pensiju ietilpst „īpašuma” jēdzienā, tad negatīvā kapitāla indeksa piemērošanas rezultātā personas tiesības uz īpašumu tiek ierobežotas. Īpašuma tiesību ierobežošana pati par sevi ir pieļaujama leģitīma mērķa sasniegšanai. Tomēr mūsu ieskatā mērķi – pensijas sistēmas ilgtspēju ir iespējams nodrošināt arī ar indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, līdz ar ko uzskatām, ka, pieļaujot piemērot negatīvu pensijas indeksu, to nekompensējot, nav ievērots samērīguma princips.

Satversmes 91.pants

Satversmes 91.pants nosaka: „*Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.*”

Kapitāla indeksa piemērošanas sistēma rada neattaisnojošu nevienlīdzību starp personām, kurām pensionējoties ir piemēroti „pozitīvie” („1” un augstāk) kapitāla indeksa koeficienti, un pensionāriem, kuriem pensionējoties tika piemēroti „negatīvie” (zem „1”) kapitāla indeksa koeficienti.

Likumā „Par valsts pensijām” nepastāv saprātīgs līdzsvars starp nodrošinātajām sabiedrības interesēm un indivīda tiesību ierobežojumu (pamattiesību aizskārumu). Personas pamattiesību aizskārumus ir lielāks, nekā sabiedrības ieguvums.

Tādējādi Latvijā paredzētais kapitāla indeksa piemērošanas mehānisms attiecībā uz konkrētu indivīdu neatbilst Satversmes 91.pirmajam teikumam.